

MARIJA MAKAROVIČ: Podoba zdravstvene kulture koroških Slovencev v kmečkem okolju od Zilje do Podjune v 19. in 20. stoletju; Mohorjeva, Celovec 2008, 457 str.

Marija Makarovič

Podoba zdravstvene kulture koroških Slovencev

Namen te obsežne etnološke raziskave o kulturi naravnega zdravljenja v 19. in 20. stoletju pri Slovencih na Zilji, v Rožu in Podjuni je, po avtoričinih besedah, podati zaokroženo podobo zdravstvene kulture slovenskega v kmečkem okolju živečega prebivalstva na Koroškem. Čeprav knjiga vsebuje širok popis možnih strategij uporabe naravne medicine pri različnih boleznih, Makarovičeva v uvodu jasno opozori, da raziskava ni zdravstveni priročnik z nasveti za naravno in čarovno zdravljenje.

Delo Marije Makarovič ni nastalo čez noč, saj sta se avtorica in tematika ljudska zdravstvena kultura: naravno in čarovno zdravljenje na Koroškem spoznavali zelo dolgo: s krajšimi in z daljšimi premori vse od avtoričinih študentskih let v petdesetih letih prejšnjega stoletja na Filozofski fakulteti v Ljubljani, takrat še Oddelku za etnologijo, pa vse do preloma 20. stoletja, ko se ji je ponovno intenzivneje posvetila. Dodatna spodbuda za nastanek pričujoče knjige je bil dr. Pavle Zablatnik (†1993), ki mu je smrt prekrižala nadaljnje zbiranje in obravnavanje ljudskomedicinskega gradiva.

Predhodniku je avtorica tudi posvetila knjigo.

Raziskavo posebno dobro opredeli kar njen naslov: je zelo konkretna, obsežna in natančna z vztrajnim pridihom vsebin 19. in 20. stoletja. Neoporečen in neprecenljiv del je gotovo drugi del knjige, kjer je zapisano zajetno zbrano terensko gradivo. Pri tem bi želela opomniti, naj bralce ne odvrne obseg strani, saj ne gre za suhoparno branje, temveč za izredno zanimive zapiske s terena. Zdravje in bolezen sta nedvomno univerzalni sestavini vsakdanjega življenja v vseh družbenih okoljih in tovrstni neposredni podatki s terena razkrivajo odnos ljudi iz kmečkega okolja do zdravja in bolezni. Ob branju avtoričinih iskrivih zapiskov s koroškega območja se je tako mogoče ponovno seznaniti ne samo s tragiko, temveč tudi z vso bistrostjo, duhovitostjo in iznajdljivostjo kmečkega prebivalstva, ki je bilo ob spoprijemanju z zdravstvenimi težavami dostikrat prepuščeno samemu sebi ter zaradi ekonomskih, geografskih ali družbenopolitičnih razlogov potisnjeno na obrobja. Pri koroških Slovencih so bile in so še vedno prav politične razmere in neenakopravnost manjšinskega položaja izrazit dejavnik pri spodbujanju raznih bolezenskih težav ter duševnih stisk (glej poglavje Duševna bolečina – izraz manjšinske stiske) in ne sme se spregledati, da si Makarovičeva hkrati prizadeva sporočiti in dopovedati, kakšen je zares položaj slovenske manjšine na Koroškem. Poleg tega terenske zapiske odlikuje tudi tematska raznolikost obravnavanih obolenj in bolezni. Vključujejo namreč v kmečkem okolju pogosto tabuizirana obolenja in bolezni: od duševnih bolezni, raznih odvisnosti, spolno prenosljivih bolezni do z uroki povezanih stanj.

Če izrekam za dragoceni drugi del knjige same pohvale, bi se malo bolj posvetila analizi prvega dela knjige, kjer je Makarovičeva želela zapolniti teoretične vrzeli na obravnavanem področju. Ker se

strinjam z avtoričinim zapisom, da teoretična razmišljanja »prav gotovo poganjajo kvišku katero koli stroko« (str. 17), bi temu delu dodala nekaj razmislekov.

Na začetku se Marija Makarovič loti obravnavanja za raziskovalce družbeno-medicinske tematike skoraj neizogibnih razmerij med ljudsko, alternativno in uradno medicino. Pri umestitvi uradne, alternativne medicine in ljudskega zdravilstva (medicine) sledi, s sklicevanjem na Paula Diepgena (1935), prepričanju, da se lahko ljudsko in alternativno medicino (zdravilstvo) uvršča na nižjo »stopnjo razvitosti«. Pri tem opredeljevanju jo večkrat zanese v evolucionistično oziroma empiristično tradicijo, kjer je biomedicina sinonim razvitosti, racionalnosti, znanosti in napredka; nasprotno pa veljata naravno in čarovno zdravljenje, zaradi domnevne neznanstvenosti in iracionalnosti, za manj razvita. V raziskavi Makarovičeve opisan odnos med uradno in ljudsko medicino večinoma sledi preprostim dualizmom (izrazi v tabeli na str. 115 so navedeni kot v knjigi):

Današnja prevladujoča teoretska pozicija etnologov/antropologov, ki se ukvarjajo z medicinami, temelji na izhodišču, da situacija postmoderne pretočnosti in pretakanja presega tovrstne dualizme. Prav tako velja za problematično in sporno obravnavanje biomedicine kot večvredne kulturne oblike, kot sinonima za »razvitost« in »razumskost«, ki bo prav zaradi teh lastnosti prevladala nad preostalimi medicinami.

Poleg množice sodobnih avtorjev na Slovenskem o navedenih teoretičnih vprašanjih natančneje, poleg Boruta Telbana, Jane Šimenc (2002; 2005; 2008) ter v knjigi citirane Nevenke Židov, razpravlja Uršula Lipovec Čebtron. Lipovec Čebtronova je že leta 2003 dokončala magistrsko delo (res škoda, da ga je Makarovičeva spregledala) ter ga tudi objavila v knjižni obliki z naslovom *Krožere zdravja in bolezni: tradicionalna in kom-*

* Jana Šimenc, dipl. univ. etnol. in kult. antrop., asistentka raziskovalka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: jana.simenc@ff.uni-lj.si

Uradna medicina	Ljudska medicina
razvito, napredno	nerazvito, zaostalo
znanost	laičnost
racionalnost, objektivnost	iracionalnost, vraževerje, »šušmarstvo«, magija, okultizem
zdravljenje s tabletami, kapsulami	zdravljenje z naravnimi snovmi/sredstvi
sodobnost	tradicija, preteklost
šolani, usposobljeni zdravniki	nešolani posamezniki, zdravilci
učenje iz znanstvene in strokovne literature	samouki, ustni prenos znanja iz roda v rod, izkustvo, redko učenje iz bukev in rokopisov
kompleksno, specialistično zdravljenje	enostavno, posplošeno zdravljenje: za različna obolenja uporabljajo podobne strategije

*plementarne medicine v Istri.*¹ Lipovec Čebrova je kritična do teze, da je uradna medicina kot sinonim »razvitosti« »avtomatično« nadomestila vse druge medicine, in opozarja, da so procesi izginjanja in pojavljanja določenih medicinskih procesi, ki jim botrujejo številni dejavniki. »Izginjanja tradicionalnih medicin (o. p. ljudske medicine) ne gre razumeti kot samodejni proces, ki ima vzroke v avtomatični zamenjavi z uradno medicino ...« (2008: 124), saj so poleg spreminjanja družbenih strategij in bolezenskih pojavov biomedicini pri strokovni prevladi v zdravstvu ogromno pripomogla razna politična in pravna sredstva, ki so preostale medicine potiskala v temu posledično »neuradne« in »nezanesljive« sfere. Pri procesih izginjanja in pojavljanja raznih medicin naj bi raziskovalci torej upoštevali makrosocialno dinamiko, družbene razmere ter tudi spolitizirano indoktrinacijo biomedicine.

V teoretičnem delu raziskave Makarovičeva nakazuje na avtomatičnost, da se v današnji prevladi mreže inštitucij biomedicine ter njenega interpretiranja boleznin in zdravja, znanje in uporaba ljudske medicine krčita. Nasprotno pa v terenskih zapiskih teza o zamiranju ljudske medicine zaradi zahodne medicine ne vzdrži, saj teren jasno pokaže razsežnosti in večplastnosti pojavljanja in izginjanja medicinskih delčkov in sistemov. Makarovi-

čeva še ugotavlja, da v današnjem času zaradi družbenih gibanj vračanja k naravi, medijev in trendov narašča zanimanje za alternativne in naravne medicine.

Medicinskih sistemov v postmoderne teoriji tudi ne obravnavamo več kot ločenih in zaprtih entitet, marveč kot pretočne in prehodne. Makarovičeva sicer mestoma omenja možnosti prehajanja medicin (npr. »Nenazadnje se ukvarjajo z nekaterimi oblikami alternativnega zdravljenja celo nekateri zdravniki, ki širijo vedenje o tej veji naravnega zdravilstva tudi s predavanji«, str. 431), vendar jih ne podkrepi s teorijo. Zopet pa opisi iz terenskega dela posameznih terapevtskih itinerarijev pričajo o kompleksnosti izkušnje iskanja rešilnih strategij v okviru družbenih in ekonomskih zmožnosti: Makarovičeva se dotakne pomena ekonomskega (npr. »*Ta mladi gredo za vsako reč k zdravniku, če ga le malokaj zaboli, gre. Včasih je bilo treba dohtarja plačati*«, str. 407), jezikovnega (npr. »*Grem k zdravniku, ki govori slovensko, ker se počutim bolj domače, je čisto nekaj drugega*«, str. 411) in drugih kontekstov (osebnega prepričanja, strahov, izkušenj ...).

Dodatno sporno se mi zdi, da avtorica večkrat zapiše, da je uradna medicina edina sprejemljiva oblika zdravljenja; glede alternativne medicine se opredeli, da je lahko le »spremna oblika zdravljenja« (str. 73) v rokah zdravnika, saj vse, »kar je zunaj stroke – zdravljenje s prijaznim pogledom, z lepo besedo, ki sicer tri zime greje, in zdravljenje s trepljanjem in z glajenjem, ki so ga prav dobro obvladali tudi koroški dovžebnavci in dovžebnavce v 19. in 20. stoletju – je mazaštvo in su-

šmarstvo« (str. 73). Zabeleži še, da so že »v drugi polovici 19. stoletja ugotovili, da gre večinoma za šušmarstvo in mazaštvo« (str. 71). Pri alternativni medicini se teoretično opira na doktorsko disertacijo Nevenke Židov (1996); vsekakor pa se teme dotakne površno in nedodelano (npr. »... v sestavi tako imenovanega alternativnega zdravilstva, alternativne medicine (kar koli že to je?!)...« (str. 23) in z občasno neustrezno terminologijo (npr. »... nadvse primitivnih načinov alternativnega zdravljenja ...« (str. 71)). Najbolj problematično pri tem segmentu je spraševanje o učinkovitosti ljudske in alternativne medicine ter prevajanje učinkovitosti po logiki biomedicinskih definicij, saj se strinjam z Lipovec Čebrova, da »kriteriji uradne medicine ne morejo biti edini in najpomembnejši temelji analize drugih medicinskih sistemov« (2008: 17). Pri tem ne gre za oprekanje učinkovitosti biomedicini, le za zavračanje biomedicine kot večvrednega kulturnega sistema.

Čprav je torej Makarovičeva v prvem delu želela teoretsko nadgraditi predhodnike, ugotavljam, da so kljub temu marsikateri navedeni teoretski koncepti že preseženi. Določena neusklajenost in razkol med teorijo in prakso se vidita v prvem in drugem delu knjige: teoretični del je morda preveč statično običal v preteklem času, medtem ko iz drugega dela bučijo vsa dinamika in transformacije pri izkustvih in odnosih do bolezni, zdravja in zdravljenja, o katerih govorijo sodobnejše medicinske antropološke/etnološke teorije.

¹ Uršula Lipovec Čebrova, *Krožere zdravja in bolezni: Tradicionalna in komplementarne medicine v Istri* (Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, 2008, Zupaničeva knjižnica; 24), 218. str.